

Anna Kisiel

KU Leuven

Salomea Szlifersztejnowa

1. Biogram

S.S. urodziła się 6 stycznia 1912 roku w Warszawie, zmarła zaś 26 kwietnia 1994 roku w Sztokholmie. W 1934 uzyskała magisterium z filozofii w zakresie filologii polskiej na UW (praca „Przejście znaczeniowe imiesłowów zapożyczonych na «-ony» do przymiotników zaprzeczonych na «-alny»”). Z tym uniwersytetem była związana całe życie. Pracę naukowo-dydaktyczną na warszawskiej polonistyce podjęła w 1951, w 1958 uzyskała stopień doktora (rozprawa „Tak zwane przymiotniki dzierżawcze w języku polskim”), a w 1967 stopień doktora habilitowanego (rozprawa „Bierne czasowniki zaimkowe (reflexiva) w języku polskim”); obie rozprawy przygotowane pod opieką naukową W. Doroszewskiego. Tytuł profesora nauk humanistycznych otrzymała w 1974 roku.

S.S. po ukończeniu Studium Pedagogicznego na UW w 1935 roku przeszła wszystkie szczeble kariery pedagogicznej od nauczycielki przez kierownika szkoły (Kolno, Łomża) do dyrektora (Rembertów, Warszawa). W czasie okupacji hitlerowskiej kontynuowała nauczanie w getcie warszawskim. Swoją wiedzę wykorzystała po wojnie w pracy dla Ministerstwa Oświaty, przygotowując programy i podręczniki szkolne (w zakresie gramatyki i historii literatury). Po zatrudnieniu na UW swoje zainteresowania pedagogiczne rozszerzyła na dydaktykę uniwersytecką, zwłaszcza w zakresie nauczania historii języka.

2. Konstrukcje bierne

Historia języka, zrozumienie związków przyczynowych zachodzących w pewnych okresach między różnorodnymi faktami, była jej główną pasją naukową. Swoją pracę doktorską, a także wcześniej opublikowane artykuły: „O zwrotach typu panamikołajczykowy” (1954), „Fakty słowotwórcze w badaniach typologicznych i historyczno-porównawczych” (1959), poświęciła rozwojowi kategorii przymiotnika słowiańskiego na przykładzie mechanizmów derywacyjnych obejmujących polski przymiotnik dzierżawczy. Utożsamiając pojęcie dzierżawczości w szeroko pojmowaną przynależnością, S.S. wyodrębniła dwie główne grupy

przymiotników dzierżawczych: bierne i czynne. Za punkt odniesienia w tym rozróżnieniu przyjęła rzeczownik określany, por. *bydło ojcowe* ‘należące do ojca’ vs. *bydło rogate* ‘mające rogi’. Pierwszą grupę, stanowiącą główny przedmiot zainteresowań, podzieliła na trzy podgrupy: przymiotniki dzierżawcze (o wyraźnej funkcji ustosunkowania i silnie zastępowane przez konstrukcje dopełniaczowe), dzierżawczo-gatunkujące (z odniesieniem do gatunku, np. *hełm strażacki*, o funkcji przynależności, pochodzenia, przeznaczenia) i dzierżawczo-jakościowe (o przewadze funkcji jakościowej, charakteryzującej, np. *dziewczęca uroda*). Opis mechanizmów derywacyjnych oraz przyczyn zastępowania przymiotników dzierżawczych właściwych przez dopełniacz posiadacza oparła na analizie semantycznej (w tym stopnia wyrazistości znaczenia podstawy do znaczenia całej formacji) i formalnej (analiza konstrukcji pewnego typu, m.in. szeregów współrzędnych, np. *syn Józefow a Marje* czy apozycji, np. *stolec Dawidow, przodka jego*, analiza funkcji sufiksów, kontekstu składniowego). Badania S.S. nad przymiotnikiem dzierżawczym są do tej pory wykorzystywane w studiach nad przymiotnikami, a także strukturami posesywnymi w językach słowiańskich (np. Greville G. Corbett, Ekaterina Raxilina, Anna Stefan, Daniel Weiss) i ich dialektach (Beata Milewska). Sama S.S. uważała analizę gwar za szczególnie cenną z punktu widzenia opisu zjawisk językowych, zwłaszcza w zakresie słowotwórstwa (mapy sufiksów) komparatywnego i historycznego.

Swoje zainteresowanie konstrukcjami biernymi S.S. poszerzyła następnie o klasę czasowników. Na przykładzie rozwoju czasowników zaimkowych – z zaimkiem *się* (rozprawa habilitacyjna pt. „O polskim causativum «analitycznym»” 1970) analizuje kształtowanie się strony biernej w języku polskim, stosunek form czynnych do biernych i jego zmianę w historii języka polskiego (m.in. bierną funkcję form czynnych w trzeciej osobie w związku z brakiem praesentis passivi w polszczyźnie, np. *dom buduje się*), a także relację między kategorią strony a przechodnością bądź nieprzechodnością czasownika. Równocześnie przeciwstawiała się wydzielaniu strony zwrotnej jako nic nie wnoszącej do opisu języka (por. tak samo R. Laskowski) i wskazywała na ślady anaforycznej funkcji zaimka *się*. Kategorii strony (diatazie) poświęciła kolejną monografię „Kategoria strony (Z historii myśli lingwistycznej)” (1969), w której omawia historię tego pojęcia od starożytności począwszy oraz analizuje genezę i funkcję tej kategorii i jej miejsce w systemie czasownika. W ujęciu S.S. strona czasownika ukazuje stosunek mówiącego do relacji między podmiotem a orzeczeniem: w stronie biernej między podmiotem a orzeczeniem zachodzi podwójna determinacja, zaś w stronie czynnej (w wypadku czasowników przechodnych) – jednostronna. Badania te wpłynęły na dalsze analizy zdań biernych (Ireneusz Bobrowski), struktur z *się* i zwrotności (Magdalena Danielewiczowa, Anna Drogosz, Emma Geniusiené, Zofia Kwapisz, Elżbieta Pachocińska, Marek Piel, Alexander Franz Schäfer, M. Schenker, Izabela Szymańska, Ruprecht von Waldenfels), struktur bezosobowych (Roland Meyer), podmiotu i procesów subiektywizacji (Henryk Kardela).

3. Prace nad zachowaniem dziedzictwa językowego

Znaczną część swojego życia S.S. poświęciła gromadzeniu, przechowywaniu i opisowi materiałów językowych i językoznawczych. Od zakończenia II wojny światowej podejmowała działania zmierzające do odnajdowania i gromadzenia poloników w polskich zbiorach.

Znaczenie, jakie miało dla niej przechowywanie źródeł i utrwalenie polskiej myśli językoznawczej, pokazuje również jej zaangażowanie w prace redakcyjne nad wyborem dzieł Jana Baudouina de Courtenay (sześć tomów). Ponadto S.S. zainicjowała (z prof. Haliną Koneczną) Pracownię Historii Języka Polskiego PAN, w której opracowano „Słownik języka Jana Chryzostoma Paska”. Swoją pasję leksykograficzną ujawniła też w Pracowni nad Słownikiem języka polskiego XVII i pierwszej połowy XVIII wieku oraz w artykułach „Określenie «należący do» w definicjach słownikowych” (1954) oraz „Z prac nad polskim Słownikiem Narodowym w wieku Oświecenia” (1965).

Obok prac nad materiałem historycznym S.S. była zaangażowana w badania nad językiem współczesnym (m.in. bilingwizmem oraz interferencją leksykalną, fonetyczną i składniową). Była jedną z głównych pomysłodawczyń Zespołu Badań Języka Środowisk Polonijnych na UW (od 1980) zbierającego i analizującego teksty mówione tej grupy użytkowników języka.

Najważniejsze publikacje

- S.S. 1950. „Uwagi na temat pewnych błędów w nauczaniu fonetyki w szkole podstawowej”. *Polonistyka* 2(11).
- S.S. 1951–1956. *Gramatyka polska na kl. VIII. Fonetyka*. Warszawa: PZWS.
- S.S. 1952. *Wybór tekstów do nauki historii literatury polskiej*. Warszawa: MON.
- S.S. 1954a. „Określenie «należący do» w definicjach słownikowych”. *Poradnik Językowy* 6: 11–18.
- S.S. 1954b. „O zwrotach typu panamikołajczykowy”. *Poradnik Językowy* 9: 26–31.
- S.S. 1955. *Nowy materiał na lekcjach gramatyki języka polskiego*. Warszawa: PZWS.
- S.S. 1956. *Zarys literatury polskiej. Wybór tekstów (Średniowiecze, Odrodzenie, literatura drugiej połowy XVII wieku)*. Warszawa: MON.
- S.S. 1957a. „O językowej stronie dotychczasowych wydań «Pamiętników» Jana Chryzostoma Paska”. *Poradnik Językowy* 6: 268–279.
- S.S. 1957b. „O roli lingwistyki w kształtowaniu się współczesnego języka ogólnonarodowego w Izraelu. I. O sławizmach we współczesnym języku hebrajskim i organizacji pracy nad tym językiem (notatki z podróży)”. *Poradnik Językowy* 9: 410–416.
- S.S. 1958a. „O rabotie nad slovariami pol'skogo jazyka XVI i XVII wieku”. *Voprosy Jazykoznanija* 4(7): 149–150.
- S.S. 1958b. „A. Sieczkowski, «Struktura słowotwórcza przymiotników czeskich i polskich»”. *Poradnik Językowy* 4: 191–194.
- S.S. 1959a. „Fakty słowotwórcze w badaniach typologicznych i historyczno-porównawczych”. *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego* 18: 97–108.
- S.S. 1959b. „M. Stevanović, «Possesivne forme u srpskohrvatskom jeziku»”. *Poradnik Językowy* 9: 420–421.
- S.S. 1960. *Przymiotniki dzierżawcze w języku polskim*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- S.S. 1961. „Wokół zagadnienia autentyczności autografu «Syroleta» W. Potockiego”. *Poradnik Językowy* 7: 309–316.
- S.S., i H. Kurkowska. 1961. „W sprawie mapowania przymiotnikowych form słowotwórczych w ogólnostowiańskim atlasie językowym”. *Poradnik Językowy* 6: 258–269.

- S.S. 1964. „Historia języka a gramatyka historyczna w studiach polonistycznych”. *Poradnik Językowy* 7: 317–324.
- S.S. 1965. „Z prac nad polskim słownikiem narodowym w wieku Oświecenia (zbiory leksykograficzne X. Alojzego Osińskiego)”. *Prace Filologiczne* 18(4): 173–197.
- S.S. 1968. *Bierne czasowniki (reflexiva) w języku polskim*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- S.S. 1969. *Kategoria strony (Z historii myśli lingwistycznej)*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- S.S. 1970. „O polskim causativum «analicznym»”. *Prace Filologiczne* 20: 72–79.
- S.S. 1973. „Problemy kontaktów językowych na sześciu Zjazdach Słowistów”. W *Tematyka językoznawcza w programach międzynarodowych Zjazdów Słowistów 1929–1968*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 165–177.
- S.S. 1975. „O zachowanie prawdziwego języka zabytków historycznych”. *Prace Filologiczne* 25: 499–506.
- S.S. 1976. „Z historii adaptacji niektórych wyrazów kresowych (Sapieha i inne wyrazy zakończone na -ha)”. *Prace Filologiczne* 26: 357–363.
- S.S. (red.). 1976. „Indeks a tergo do «Słownika języka Jana Chryzostoma Paska»”. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- S.S. 1981. „Profesor Halina Koneczna jako historyk języka”. *Poradnik Językowy* 8.
- S.S. 1981. *Wstęp: Z badań nad językiem polskim środowisk emigracyjnych*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 7–27.
- S.S. 1982. „Nad językiem Juliusza Słowackiego”. *Prace Filologiczne* 31: 309–315.

Literatura podmiotowa

- Kępińska, A. 2017. „Salomea Szlifersztejnowa jako historyk języka polskiego”. W *MY z NICH. Spuścizna językoznawców Uniwersytetu Warszawskiego*, red. Z. Zaron, i Z. Greń. Warszawa: Wydział Polonistyki UW, 199–213.
- Pasoń, A. 1982. „Profesor Salomea Szlifersztejnowa jako nauczyciel i wychowawca”. *Poradnik Językowy* 8: 520–523.
- Pasoń, A. 1990. „Bibliografia prac...”. *Prace Filologiczne* 35: 7–14.
- Pasoń, A. 1994. „Prof. Salomea Szlifersztejnowa (1912–1994)”. *Poradnik Językowy* 4: 1–3.
- Skorupka, S. 1982. „Trzydzieści lat pracy naukowej i dydaktycznej Profesor Salomei Szlifersztejnowej. Wykaz prac publikowanych”. *Poradnik Językowy* 8: 511–519.